
INTERPRETĂRI NOI CU PRIVIRE LA ORIGINEA ȘI NUMELE LUI GAVRIIL BĂNULESCU (BODONI)

Elena Chiaburu

„Istoria unui popor nu se consideră niciodată deplin luminată dacă nu se cercetează și dovezile potrivnice”, scria Ștefan Gr. Berechet în anul 1940, în prefața lucrării învățatului basarabean Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean* (Casso 2003, 12). Din acest motiv, dacă nici după două secole de la înființarea mitropoliei Chișinăului biografia lui Gavriil Bănulescu (Bodoni) până la numirea lui ca mitropolit al Țării Moldovei de autoritățile ruse de ocupație în anul 1792 nu este limpede, atunci cercetătorii sunt datori să completeze informațiile privitoare la acest însemnat personaj istoric.

În câteva rânduri am supus investigației teoriile privitoare la originea transilvăneană, bucovineană sau rusă a lui Gavriil Bănulescu (Bodoni) și la numele său dublu (Chiaburu 2013; Chiaburu 2013a). În continuare, vom completa aceste analize cu informații noi, scopul urmărit fiind obținerea unei imagini corecte a celui dintâi mitropolit al Chișinăului, prin înlăturarea greșelilor generate de necunoașterea unor concepte și mecanisme sau de folosirea necritică a materialului istoric. Analiza va fi făcută cronologic, pe baza lucrărilor de istorie a românilor, a bisericii, genealogie, culgeri de documente, dicționare, enciclopedii.

În ciuda faptului că inscripția de pe mormântul de la mănăstirea Căpriana, pusă după moartea lui Gavriil, spune că „s-a născut în Transilvania, în vestita circumscripție Bistrița” (Eșanu 2003, 428), iar în stânga Prutului bibliografia care îl privește este bogată, originea lui Gavriil Bănulescu (Bodoni) nu este limpede. Pornind de la această inscripție postumă, s-a încetățenit ideea că Gavriil era român, născut în Transilvania, la Bistrița, într-o familie provenită din Bucovina, de la Câmpulung Moldovenesc. Izvoarele contemporane afirmă însă că era rus, în vreme ce un istoric român, la mijlocul anilor '90 ai secolului al XX-lea, presupunea că i-a fost alterată biografia în vremea țarismului astfel încât să i se poată justifica ascensiunea pe scaunul mitropolitan de la Iași și Chișinău.

Ipoteza originii transilvănene

Axentie Stadnițchi afirmă că tatăl viitorului mitropolit „s-a născut în *Vindau*, care se află în vestita circumscripție Bistrița”; că o soră vitregă, Arșinica, era „în mormântată în colonia militară *Monosfalva*”, iar alta dreaptă, Marfa sau Maria, trăia „în colonia militară *Morosorosfali*” (Stadnițchi 2004, 111, nota 35). Cu alte prilejuri, am arătat cum sunt confundate denumirile geografice din Transilvania în care se presupune că s-a născut și că a învățat Gavriil Bănulescu (Bodoni) (Chiaburu 2013, 29-30; Chiaburu 2013a, 61-62). În continuare, vom extinde analiza asupra acestor localități.

Vinda este denumirea maghiară a satului Ghinda, azi suburbie a orașului Bistrița, *Monosfalva* ar putea fi denumirea maghiară *Monosfalu* a satului Morăreni, azi în comuna Rușii Munți, în vreme ce *Morosorosfali* ar putea fi forma coruptă a *Marosoroszfalu*, adică satul Rușii Munți din ținutul Mureșului (Martinovici, Istrate 1921, 114, 167, sub voce).

Dacă identificarea satului *Vindau* cu Ghinda este corectă, atunci ipoteza că tatăl lui Gavriil s-a născut aici, că era dorobanț, care „înseamnă militar la graniță” (Stadnițchi 2004, 110-111, nota 33) și că fiul său Grigore devenit ca monah Gavriil, a mers la *Școala normală* din Năsăud (Gheorghiu 1899, 8-9; Mateevici 1993, 395; Buzilă 1996, 24; Ghenadie 1888, 394; Predescu 1940, 343), generează mari semne de întrebare în legătură cu originea viitorului exarh. *Granița militară* a Imperiului Habsburgic cu Țările Române s-a instituit mult după 1746, anul în care se consideră că s-a născut Gavriil, adică în anul 1763. Satul Ghinda nu a făcut parte din cele 44 de comune arondate *Regimentului II român de graniță nr. 17* cu sediul la Năsăud, din care se recrutau grănicerii (Șotropa, Drăganu 1913, 5-6). Prin urmare, dacă Grigore (Bănulescu sau Bodoni) – tatăl, a fost într-adevăr grănicer, atunci ar fi trebuit să se în-

roleze la o vârstă destul de înaintată, când fiul său era deja matur.

În ce privește *Școala normală* din Năsăud, data înființării nu se cunoaște sigur, din cauză că arhiva ei a ars în timpul revoluției de la 1848 (Șotropa, Drăganu 1913, 20), dar fiind o instituție întreținută de comunele *Regimentului* pentru învățătura copiilor de grăniceri, întemeierea ei a avut loc, firește, după înființarea graniței militare. Anii presupuși sunt între 1770, când împărăteasa Austriei Maria Tereza a emis rescriptul de înființare și 1777, de când datează cel dintâi raport cunoscut de inspecție al generalului baron Cristian Rall și al comisarului *belic* Gottfried G. Obst, care, trimiși să inspecteze regimentele de graniță din Transilvania, amintesc și de *Școala normală* de la Năsăud. Se cunosc regulamentele de funcționare, disciplinele studiate, numele profesorilor și al elevilor. Încă din anul 1913, Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu au alcătuit listele elevilor și profesorilor Școlii normale din Năsăud, menționându-i în mod special pe absolvenții care au avut cariere strălucite. Putem admite faptul că le-a scăpat poate cel mai remarcabil dintre absolvenți, care a devenit primul mitropolit al Chișinăului, dar analiza contextului în care a funcționat școala dovedește că Gavriil nu a putut fi nici elevul și nici profesorul acesteia.

Potrivit regulamentului împărătesei Maria Tereza, la *Școala normală* din Năsăud puteau învăța copiii grănicerilor români, ceea ce îl exclude pe Gavriil, care în anul 1770 nu mai era copil de vârsta școlii, ci **un om tânăr de 24 de ani. Un aspect mult mai important decât vârsta de școlarizare este însă caracterul confesional pe care l-au avut școlile grănicerești din Transilvania. Până în anul 1885, Școala normală de la Năsăud s-a aflat sub jurisdicția canonică a ordinariatului greco-catolic de la Gherla** (Șotropa, Drăganu 1913, 11-15, 18-19, 29, 31, 43, 62).

În tot secolul al XVIII-lea, dreptul românilor din Transilvania de a învăța carte, de a se înrola în regimentele grănicerești, de a obține dregătorii sau de a beneficia de unele scutiri fiscale era condiționat de apartenența la unirea religioasă cu Biserica Romei (Albu 1944, 216-222). Prin urmare, atunci când se susține că Gavriil a învățat sau că a fost profesor la Școala normală de la Năsăud, se afirmă că, de fapt, mitropolitul Kievului și al Moldovei, exarhul Bisericii Ruse în Țările Române și

întemeietorul mitropoliei Chișinăului, nu a fost ortodox, ci unit, greco-catolic! Ipoteză imposibilă din punctul de vedere al logicii istorice, așa încât, în acest stadiu al cercetării abordarea corectă este renunțarea la afirmația că exarhul Gavriil al Chișinăului a fost în vreun fel la *Școala normală* din Năsăud.

Ipoteza originii din Câmpulung Moldovenesc

Pentru a explica modul cum a ajuns Gavriil să stea în scaunul mitropolitan de la Iași s-a acreditat ideea că, deși transilvănean, familia lui, cu o generație înainte, ar fi trăit în nordul Țării Moldovei. Se ignoră astfel realitatea incontestabilă că în spațiul românesc emigrația s-a desfășurat cu precădere din Transilvania înspre Moldova, nicidecum invers: din nordul Moldovei înspre o Transilvanie supusă Imperiului Austriac și confruntată cu numeroase impedimente profesionale. Recent, Diana Ețco scria că mitropolitul Gavriil Callimachi era unchiul lui Gavriil Bănulescu Bodoni, rezultând prin extensie că exarhul a fost nepotul domnului Țării Moldovei, Ioan Teodor Callimachi!!! (Ețco 2013). Într-un domeniu științific precum istoria, în care cunoașterea veridică are o importanță fundamentală pentru evoluția politică, economică, culturală și religioasă a unui popor, alcătuirea și vehicularea fără simț critic a unor texte trebuie sancționată.

În ceea ce ne privește, credem că însuși Gavriil a fost interesat să își construiască o origine românească din partea de nord a Moldovei, mai apropiată de Kievul și Ecaterinoslavul în care a dobândit primele ranguri ecleziastice. Scopul ierarhului era intrarea în rândul nobilimii țariste, situație care i-a permis să dobândească drepturile și beneficiile acestei clase. În acțiunea lui, Gavriil a avut și concursul unor contemporani, între care episcopul Dimitrie Sulima și scriitorul Constantin Stamati.

Am examinat documentele aflate la baza atribuirii originii bucovinene a mitropolitului Gavriil (Chiaburu 2013, 30-35; Chiaburu 2013a, 65-70), demonstrându-le lipsa de fundament autentic. Dată fiind importanța acelor acte, precum și faptul că, în anul 1800, Bucovina era în componența Imperiului Habsburgic (de la 1 noiembrie 1786 devenise circumscripție a Galiției, iar ecleziastic se afla în subordinea mitropoliei de Karlovitz), ni s-a părut neobișnuit faptul că ele au fost gă-

site de Teodor V. Stefanelli după un secol tot în locul în care au fost alcătuite, în posesia privată a unei familii (Stamati) din orașul Fălticeni aflat în Regatul României, și nu în arhiva mitropolitului Gavriil, la Chișinău.

Orașul Fălticeni nu a fost anexat de Imperiul Austriac în 1775, ci a rămas la granița Țării Moldovei și a devenit prefectura noului ținut mutilat al Sucevei (Lahovari 1900, 338-342, sub voce). Câteva acte publicate de Teodor V. Stefanelli sunt ulterioare anului 1800, când Gavriil era mitropolit de Kiev (unul este din 14 februarie 1818), deci nu au fost trimise de Gavriil când se crede că a cerut *Mărturia* doveditoare a originii sale din nordul Moldovei. Din aceste motive, am căutat o explicație a felului cum au ajuns documentele acolo la finele secolului al XIX-lea, când orașele Câmpulung și Suceava (la Tribunalul căreia se presupune că a fost înregistrată *Mărturia*) nu se aflau în granițele românești.

Nicolae Stamati, cel care i-a arătat documentele lui Theodor V. Stefanelli la sfârșitul secolului al XIX-lea, provenea din cunoscuta familie Stamati din Basarabia, fiind fiul cel mic al scriitorului Constantin Stamati.

După cum se știe, Constantin era fiul paharnicului Toma Stamati, care a colaborat cu Gavriil Bănulescu cât a fost mitropolit la Iași: a fost ispravnicul ținuturilor Fălciu (1809), Galați (1810), pârcălab de Hotin (1811) și deputat al divanului Țării Moldovei pe lângă generalul Langeron, comandantul garnizoanei din Bolgrad. În 1806 și-a cumpărat moșii peste Prut în ținutul Orheiului; a murit la 7 mai 1817. Fiii lui Toma, Constantin și Gheorghe Stamati, au fost și ei funcționari conștiincioși, colaboratori ai lui Gavriil și ai autorităților ruse de ocupație. Încă de la Iași, Constantin a intrat la cancelaria vistieriei Țării Moldovei, iar în anul 1806, când s-a instalat administrația rusă, a devenit slujbaş plătit al acesteia. De remarcat este și faptul că el a avut dintotdeauna înclinația spre plastografie: de pildă, atunci când s-a stabilit peste Prut, Constantin a ascuns vârsta reală a lui și a mamei sale, pentru a crea impresia unei vechimi mai mari a familiei Stamati în Moldova, fapt ce i-ar fi sporit șansele de a obține dregătorii și avantaje fiscale de la ruși. După 1812, plecat cu armata rusă, Constantin Stamati a intrat în serviciul guvernatorului civil al Basarabiei, Scarlat Dimitrie Sturza, și a fost mereu în apropierea mitropolitului Gavriil. După 1813, ambii frați Stamati ajung

în anturajul guvernatorilor Basarabiei, Bahmetiev și Inzov. Din 1822, Constantin Stamati a fost consilier la Tribunalul din Chișinău, având prilejul să se ocupe cu traducerea din limba română în rusă a numeroaselor dosare ce soseau de la judecătorii din ținuturi. În plus, era în relații bune cu Dimitrie Sulima, implicat și el în obținerea actelor doveditoare ale originii românești a lui Gavriil (Dvoicenco 1939, 8-9, 11, 13 -14, 16, 19- 21, 26, 32-33, 119).

Toma Stamati nefiind de stirpe veche în Moldova, familia sa a dobândit titluri de noblețe peste Prut după 1821 grație serviciilor pe care le-a făcut administrației ruse. Descendenții lui au fost priviți cu oarecare dispreț de vechii boieri moldoveni, care îi considerau pe noii îmbogățiți în urma funcțiunilor primite de la ruși drept „ciocoi” sau „ciubucari”. Din acest motiv, familia Stamati a avut o preocupare permanentă să-și construiască genealogii fanteziste, care seamănă în mod izbitor cu cea a lui Gavriil. Este cunoscut și faptul că, în vederea obținerii titlului de „dvorenin” în 1821, Constantin Stamati a construit o genealogie a familiei sale prin care și-au atribuit o imagină înrudire directă cu mitropolitul Iacob Stamati, un transilvănean ajuns în scaunul Țării Moldovei (tatăl său, paharnicul Toma ar fi fost frate sau nepot de frate, după altă variantă, cu Iacob Stamati).

Legăturile lui Constantin Stamati cu Fălticeni încep în anul 1826, prin căsătoria cu Ecaterina, fiica căminarului Tudurache Ciurea de la Tâmpeschi, un sat lângă Fălticeni. Cu acel prilej se pare că s-a alcătuit încă o genealogie falsă, care i-ar fi dat dreptul lui Constantin să stăpânească anumite moșii în Basarabia. Acea genealogie seamănă flagrant cu cea a lui Gavriil: „neamul acesta al Ciureștilor își are originile în trecutul depărtat al Ardealului, primele știri despre el ivindu-se pe la 1612, când unul din străbunii lui Tudurache Ciurea, Ioan Cozma, primește ranguri nobile și moșii imense de la „Gabriel, prințul Transilvaniei și Valahiei peste munți”. Numele *Ciurea* ar fi însușit de strănepoții lui Cozma abia în a V-a generație după el, când ultimul vlăstar al acestei familii, Vasile Cozma, fiind înfiat de tatăl vitreg Theodor Ciurea, își ia numele acestuia. Vasile Cozma-Ciurea și soția lui, Maria (fiica lui Ursachi Davidel) din neamul Movileștilor, erau părinții lui Tudurache Ciurea, care a moștenit de la părinții săi moșii întinse în Moldova, Bucovina și Basarabia. Numai că din bogata foaie de zestre dată de Tudurache

Ciurea fiicei sale, în realitate Constantin Stamati nu a primit nimic, actele de posesie dovedindu-se false. Începând un lung șir de procese pentru a obține sechestrarea a patru moșii presupuse a fi ale căminarului Tudurache Ciurea în Basarabia, Constantin Stamati ajunge și la Fălticeni, târg care aparținea jumătate socrului său. A doua soție a lui Constantin, cu care s-a căsătorit în 1837, după moartea celei dintâi, era bucovineancă, Suzana Gafencu, mama lui Nicolae cel cunoscut de Teodor V. Stefanelli.

Având bunicii în Bucovina și alte rude la Fălticeni, Nicolae Stamati a fost și în Regatul României în 1885, prilej cu care i-a cunoscut pe Vasile Alecsandri și pe Titu Maiorescu, aducând cu sine unele documente și obiecte vechi rămase de la tatăl său, spre a-și etala trecutul însemnat al familiei, între care probabil și pe cele văzute de Teodor V. Stefanelli și Nicolae Iorga. Nicolae Stamati a trăit să vadă unirea Basarabiei cu România în 1918, murind în anul 1924 la Bălți, iar documentele privitoare la familie au rămas la Ion Pelivan, care, împreună cu arhimandritul Visarion Puiu, l-a ajutat în ultimii ani de viață (Dvoicenco 1939, 27-28, 31, 34, 55-57, 152-154, anexa XI).

Date fiind legăturile strânse dintre familia lui Constantin Stamati și exarhul Gavriil, predispoziția acestuia din urmă și, în general, a trăitorilor în epoca tulbură de după anul 1812, de a întocmi genealogii false în scopul obținerii unor beneficii materiale, moșii, titluri de „dvorenin”, precum și obișnuința lui Gavriil de a alcătui scrisori mincinoase prin care deforma realitatea spre a-și atinge țelurile¹, credem că ideea acreditării originii românești i-a aparținut chiar lui și a fost pusă în practică împreună cu anturajul său. Scopul inițial a fost consolidarea statutului în rândul nobilimii țariste și a avantajelor pe care această apartenență le conferea. Se știe că în Rusia, Petru cel Mare a făcut o reformă a rangurilor nobiliare, reglementând modul de dobândire a drepturilor și privilegiilor și pentru alte categorii în afară de nobilimea de sânge: militarii, clericii și urmașii lor, funcționarii imperiali, supușii străini etc. După moartea lui Petru, legislația a fost modificată în câteva rânduri ca să poată fi incluse și persoanele provenite din teritoriile pe care Rusia le-a anexat succesiv. Modificări s-au făcut și în timpul vieții lui Gavriil (ucazurile din 21 aprilie 1785, 2 aprilie 1801, 29

ianuarie 1805, plus legislația de după 1818 privitoare la stabilirea „dvorenilor” în Basarabia, la aplicarea căreia Gavriil a participat direct).

Condițiile în care se putea obține un rang nobiliar în imperiul țarist erau diverse, între acestea numărându-se și prezentarea unor dovezi că solicitantul a îndeplinit anumite funcții, că a fost răsplătit cu un ordin cavaleresc rus, că tatăl și bunicul său au dus o viață nobilă, că au avut o stare materială sau un serviciu corespunzător etc. Dovezile trebuiau certificate printr-un act semnat fie de cea mai înaltă autoritate a locului respectiv, fie de cel puțin 12 martori (Bezviconi 1943, 10-17).

Urmărirea firului vieții lui Gavriil arată că el a profitat de vremurile tulburi din vremea războaielor ruso-austro-țurce pentru a obține favoruri și ranguri, iar *Mărturia* de la Câmpulung nu este singurul act întocmit în condiții discutabile și folosit prin ocolirea parcursului normal în epocă. La 17 ianuarie 1788, Gavriil a fost numit de Sinodul Bisericii Ruse în cel dintâi rang eclesiastic în Rusia: arhimandrit, rector și profesor de limba greacă al Seminarului din Ecaterinoslav (Mateevici 1993, 397; Mihail, Mihail 1993, XII-XIII, nota 4; Popovschi 1931, 114-116; Gheorghiu 1899, 9; Dvoicenco 1939, 394-395; Bezviconi 1943, 740). Pentru asta a avut concursul lui Ambrozie arhiepiscopul Ecaterinoslavului și al domnului florus al Țării Moldovei, Alexandru Mavrocordat (Firaris), fugit la Poltava. Cerând aprobarea Sinodului Rus ca să îi dea o funcție în eparhia Ecaterinoslavului, arhiepiscopul Ambrozie a primit un edict de la Sankt Petersburg ca să verifice mai întâi dacă într-adevăr Gavriil „a avut, aflându-se în Moldova, ca arhimandrit, și în slujire dar și în odăjdii, însemne deosebitoare de ieromonahi; și ce fel de semne exterioare sau altceva au arhimandritii de acolo? **Să ia preasfinția Voastră** în această privință **legătura cu mitropolitul Moldovei Leon** și să comunice Sfântului Sinod cele aflate”. Dacă răspunsurile erau satisfăcătoare, Ambrozie putea să-i dea postul de profesor la Seminarul din Ecaterinoslav. Arhiepiscopul a raportat însă că **pe timp de război, mitropolitul Leon nu poate fi contactat** în scris, dar că arhimandritul Gavriil i-a prezentat „o gramotă de încuviințare”, eliberată de fostul domn al Moldovei Alexandru Mavrocordat (Firaris), pe care el o consideră suficientă. Domnul fugar scria „pentru preacuviosul arhimandrit Gavriil, îi asigur pe cei care au nevoie de aceasta că pe timpul domniei noastre în Mol-

¹ Episodul contribuției lui la înlăturarea din scaun a mitropolitului Veniamin Costachi în anul 1808 este binecunoscut.

dova, la 25 martie 1785, cu ceremonie religioasă, conform tradiției bisericești, a fost hirotonisit în arhimandrit al mitropoliei de la Iași a Moldovei de către mitropolitul chir Gavriil răposat și a fost onorat cu semnele exterioare, caracteristice acestui rang, și anume cu topuz² după obiceiul aceluia loc și, mai ales cu cruce, cum eu, nu o singură dată la ceremoniile religioase oficiate pe vremea actualului mitropolit chir Leon, i-am văzut pe slujitori având aceleași semne. Iar în 1786, la 25 octombrie, prin voința întregului Divan moldovenesc <...>, a fost ales ca episcop de Roman și propus mie de către mitropolitul de acum chir Leon, în rândul boierilor din Divan, pentru ca, conform vechiului obicei de acolo, alegerea lor să fie confirmată de domnitor. <...> Convingându-mă de viața cucernică și de superioritatea sa față de alții <...>, am acceptat cu plăcere această alegere comună <...și> l-am numit episcop de Roman <...>. Însă atunci <...> Poarta Otomană m-a îndepărtat din scaunul de suveran al Moldovei, iar acest arhimandrit, nu fără părere de rău din partea clericului și a enoriașilor de acolo, pe nedrept și fără nici o pricină, **doar pentru că nu demult se aflate în Rusia**, a fost îndepărtat <...> de domnitorul de acum, Ipsilanti. <...> Pentru mai multă încredințare, această gramotă este confirmată de pecetea mea și semnătura de mână. În orașul Poltava, anul 1788, ziua a 10. Voievodul Alexandru Mavrocordat”. Actul (incomplet din punctul de vedere al diplomatiei, din cauză că îi lipsește data lunii), stă la originea altei legende privitoare la Gavriil: cum că ar fi fost numit episcop de Roman după moartea mitropolitului Gavriil Callimachi (Stadnițchi 2004, 20-22; Mateevici 1993, 396-397; Gheorghiu 1893, 11-12; Ghenadie 1888, 394).

Ulterior, pentru serviciile pe care le-a făcut Imperiului Rus, în aprilie 1801 mitropolitul Gavriil a fost răsplătit de țarul Alexandru I cu Ordinul Sf. Andrei clasa I cu briliante și numit membru al Sinodului Bisericii Ruse (Mateevici 1993, 402; Popovschi 1931, 117-118; Gheorghiu 1899, 17; Scriban 1871, 171; Păcurariu 1993, 53; Buzilă 1996, 27). În acest fel, a dobândit și un rang nobiliar, cu avantajele aferente, pe lângă cel eclesastic avut deja, dar a fost obligat să își prezinte documentele „de identitate”.

² Dacă nu este o greșeală de traducere a Angelei Matei, actul naște semne de întrebare și din cauză că topuzul a fost un însemn de putere al domnului – care ar fi trebuit să știe asta, nicidecum al unui cleric destul de mărunț cum era arhimandritul.

Din această perspectivă, actele întocmite la Câmpulung Moldovenesc întrunesc condițiile cerute pentru dovedirea naționalității și acordarea unui rang nobiliar în Imperiul țarist: *Mărturia* este semnată de 13 martori, unii dintre ei având responsabilități administrative (vornic, jurat, proto-pop, administrator imperial) și, cel puțin declarativ (din cauză că nu a fost găsită până acum), a fost însoțită de o spiță de neam. Documentul se încadrează în contextul acțiunii deliberate a lui Gavriil de a-și întocmi o genealogie românească onorabilă care să-i consolideze statutul superior deja dobândit în Imperiul Rus.

Păstrarea unei părți a actelor doveditoare în familia apropiatilor lui Gavriil și nu în arhiva personală ori a mitropoliei Chișinăului, arată că scriitorul Constantin Stamati a fost implicat în fabricarea acestei genealogii, pe care a folosit-o apoi ca tipar și pentru familia sa. Similitudinile genealogiei lui Gavriil (transilvănean emigrat din Moldova, crescut de un părinte vitreg astfel încât a dobândit două patronime, rudă cu mitropolitul Gavriil Callimachi) cu cele ale familiei Stamati / Ciurea (tot de origine transilvăneană, rude cu alt mitropolit, Iacov Stamati, cu tată vitreg, de la care au primit al doilea nume de familie) sunt argumente în acest sens. O cercetare la Arhivele Statului din Chișinău asupra dosarelor privitoare la familia Stamati și la Ion Pelivan, ar putea conduce la găsirea altor documente referitoare la exarhul Gavriil. Faptul că cealaltă parte a documentelor genealogice a fost procurată din Transilvania în anii 1823-1824, de alți colaboratori ai lui Gavriil, Petru Cunițchi, Dimitrie Sulima și arhimandritul Irinei Nesterovici, denotă că operațiunea a fost începută de ierarh, dar a fost finalizată după moartea lui. În lumina acestor informații și interpretări, se poate ca biografia lui Gavriil să fi fost modificată încă de la finele sec. al XIX-lea, cu scopul legitimării prezenței sale în scaunul metropolitan de la Iași și Chișinău.

Ipoteze privitoare la numele de familie dublu

În legătură directă cu originea nesigură a personajului se află și numele său, din cauză că Gavriil s-a semnat fără patronim, acesta fiindu-i atribuit după moarte de autorii care au scris despre el. Aceștia au folosit forme diferite de ale numelui de familie: simplu (*Bănulescu* ori *Bodoni*) sau dublu și scris în forme variate: *Bănulescu Bodoni*, *Bănulescu-Bodoni*; *Bănulescu-Bodoni*; *Bănulescu (Bodoni)*.

Nicolae Iorga demonstra că în istoria Câmpulungului Moldovenesc nu se poate dovedi că familia Callimachi ar fi originară de aici și preciza clar că se face confuzie cu familia cu sonoritate apropiată, Calmuțchi, dar restul autorilor nu au sesizat diferența și au perpetuat confuzia generatoare de legendă.

Teodor V. Stefanelli îl numea pe Gavriil doar *Bănulescu* și sublinia lipsa *Bodonilor* în zonă, neînțelegând de ce Zamfir Arbore îl considera pe Gavriil născut în Bucovina, dar îi atribuia patronimul *Bodoni*: „nelămurită rămâne și porecla *Bodoni* pe care o adauge dl Arbure numelui de familie Bănulescu. Două documente aflate de mine vor aduce lumină asupra locului nașterii mitropolitului Gavriil *Bănulescu*, nu însă și asupra numelui *Bodoni*. **În toată Bucovina și în tot ținutul Câmpulungului nu există numele *Bodoni*, și în sutele de documente câmpulungene adunate de mine, nu am aflat nicăiri amin-tindu-se acest nume**” (Stefanelli 1915, 4).

Astăzi știm că Zamfir Arbore a folosit izvoare rusești contemporane cu Gavriil. Unul a fost *Descrierea Basarabiei în 1816*, întocmită de funcționarul imperial P.P. Svinin, trimis de la Sankt Petersburg să examineze situația în timpul tulburărilor care au urmat anexării și care la Chișinău a locuit în casa lui Toma Stamati (Dvoicenco 1939, 18). Tot *Bodoni* îl numea pe Gavriil alt contemporan care l-a cunoscut, Dimitrie Bantâș-Kamenski, fiul comandantului-șef al armatei ruse de ocupație în Țările Române între martie 1810 - martie 1811. Acesta a fost trimis de autoritățile țariste în anul 1808 curier diplomatic în Serbia, prilej cu care a trecut prin Țările Române, l-a însoțit pe Gavriil care tocmai fusese numit exarh, pe drumul de la Dubăsari la Iași și a participat la înscăunarea acestuia la mitropolia din Iași. La întoarcere, Bantâș-Kamenski și-a tipărit impresiile de călătorie sub titlul *Puteșestvie v Valahii, Moldavii i Serbiu*, Moskva, Tip. Restnikova, 1810 (Călători 2004, 398). Nu poate fi pus la îndoială faptul că cei doi autori au folosit în scrierile lor patronimul sub care îl știau pe Gavriil atât ei, cât și localnicii contemporani, adică *Bodoni*.

Numele de *Bănulescu* nu este cunoscut în Moldova până la începutul sec. al XIX-lea. În urma parcurgerii atente a celor nouă volume de documente privitoare la istoria Bucovinei adunate de Teodor Bălan, nu am găsit menționat nici un *Bănulescu*

(Balan 1933, *passim*), și nici verificarea întreprinsă în cele zece volume de *Documente privitoare la istoria orașului Iași* (cuprinzând perioada dintre anii 1408 și 1800), editate de istoricul ieșean Ioan Caproșu (Caproșu 1999-2007, *passim*), nu s-a soldat cu vreun rezultat. Explicația o găsim în *Arhondologia Moldovei*, întocmită de Constantin Sion: Bănuleștii erau din Țara Românească. Abia „**pe la 1802**, fiind vornic Todirașc Balș Bozianu <...> **au luat un fecior în casă pe un Ioniță Bănulescu de la Munteni** <...>; **pe acel Bănulescu l-au făcut căpitan de darabani** și l-au însurat cu o fată a văduvei Smaranda Anizoi <...>, mai pe urmă l-au făcut sameș la Hotin” (Sion 1893, 43). Paharnicul Sion, obișnuit să inventeze pentru a-și umple genealogiile, în acest caz era obligat să recunoască lipsa Bănuleștilor în Moldova până în sec. al XIX-lea. Interesant este și faptul că nu face nici o legătură cu exarhul, dar oferă acel amalgam regăsit la toți biografiile lui Gavriil: copilul înfiat și căpitanul de darabani sau dorobanț!

De curând, Diana Ețco, pierdută în surse, scria că „marele mitropolit se trage din **ramura Bănuleștilor, una din cele mai influente familii românești din Transilvania**”!!! (Ețco 2013). Din cauză că în documentele din Țara Moldovei, Bucovina și Transilvania, numele de *Bănulescu* și de *Bodoni* (acesta din urmă purtat de români ortodocși) sunt necunoscute, concluzia care se impune este că, în stadiul actual al cercetărilor, originea românească și patronimul real al exarhului Gavriil nu pot fi dovedite.

Gavriil neputând fi legat indubitabil de spațiul românesc, pentru elucidarea originii și a numelui său este utilă o privire aruncată în vecinătatea Țării Moldovei. Sunt cunoscute legăturile strânse dintre Țările Române și Imperiul Rus întreținute de credința ortodoxă comună și faptul că numeroși cărturari ruși au ajuns la noi. Îi amintim aici doar pe contemporanii lui Gavriil, Paisie Velicovschi, pentru care, de asemenea, au existat unele încercări nereușite de a i se atribui o fantezistă origine românească (David 1975; Ică 1996; Vicovan 2002, 105-114) și pe Mihail Strelbițchi (Frățiman 1923, 141). Ambii au venit în Moldova tot de la Poltava, unde se știe cu certitudine că Gavriil a dobândit cele dintâi ranguri eclesiastice. Ținând seama că izvoarele contemporane îl consideră rus, posibilitatea ca Gavriil să fi fost și el de origine malorusă nu poate fi exclusă.

Credem că este posibil ca Gavriil să provină din Galiția învecinată cu Transilvania și cu Bucovina, în acest fel putându-se explica și numeroasele confuzii și nepotriviri biografice. Numită în vechime Pocuția, zona de dincolo de Ceremuș era mixtă: populată cu ruteni, ea a fost locuită încă din sec. al XIV-lea și de numeroși români. La Liova era o mare comunitate românească ce se bucura de autonomie și se conducea de normele dreptului moldovenesc (Nistor 1915, 14, 19-21, 31-33, 38-39, 42), astfel încât Gavriil a avut prilejul să învețe limba și obiceiurile românilor.

Tot în Galiția, pe lângă râul Prut cu cei doi afluenți ai săi, Ceremușul Alb și Ceremușul Negru, există două ape numite Bistrița, care se unesc după orașul ucrainean actual Ivano-Frankovsk și se varsă în Nistru. Pe una din cele două Bistrițe, Bistrița Solotvina, în localitatea Maniava, situată la sud-est de Ivano-Frankovsk, s-a aflat renumita mănăstire Schitul Mare, căreia îi era închinată și mănăstirea Sucevița din Țara Moldovei. Este bine cunoscută opera de sprijinire a ortodoxiei galițiene de către domnii, ierarhii și numeroșii donatori români, precum și faptul că până la secularizarea austriacă din anul 1784, Schitul Mare a posedat numeroase moșii în Moldova (Nistor 1921, 9-10; Panaitescu 1929, 19; Predescu 1940, 766), de pildă.

Generate de motive economice și religioase, emigrările rutenilor în Țara Moldovei au devenit masive după împărțirea Poloniei în 1772, când Galiția a trecut în stăpânirea Austriei și au continuat fără întrerupere în timpul războaielor ruso-austro-turce. Împărăteasa Maria Tereza și urmașul său Iosif al II-lea au fost nevoiți să emită o serie de ordine succesive de prohibiție la 1775, 1777, 1779, 1784, 1785, 1790 pentru a opri numeroasele plecări peste *cordon*. În plus, noul administrator militar al Bucovinei, generalul Ezenberg a poruncit ca fugarii ruteni să fie prinși și trimiși înapoi în Galiția. Tot el a cerut domnului de la Iași extrădarea dezertorilor transilvăneni din comitatul Bistrița-Năsăud care au fugit refuzând serviciul militar în Regimentul de grăniceri după anul 1763, provocând grave tulburări între locuitorii de acolo. Autoritățile austriece au obținut chiar de la Poarta Otomană un firman de restituire a fugarilor. Agentul diplomatic al Austriei în Moldova avea dreptul de a urmări dezertorii din provinciile împărătești și de a-i restitui autorităților austriece, iar Divanul moldovenesc era obligat să ajute la urmărirea și extrădarea dezertorilor în Bucovi-

na (Nistor 1915, 56, 59-62, 66, 98-101). În aceste condiții, se poate înțelege de ce Gavriil, ajuns la Iași, a căutat să obțină statutul de supus rus, la care nu a renunțat nici sub presiunea arestării de la Constantinopol (pentru că altminteri ar fi fost extrădat în Galiția sau Transilvania), de ce a preferat să se înconjoare mereu de colaboratori ruși și de ce nu s-au păstrat de la dânsul acte manuscrise în limba română.

Analogia cu neamul Călmășenilor cu care i s-a pretins înrudirea, dar despre care s-a dovedit că este o confuzie generată de apropierea de nume cu Calmuțchii care provin din Câmpulungul Rusesc de pe Ceremuș, poate fi alt argument în sprijinul ideii ca și Gavriil să vină din zona Bistriței galițiene. Colaboratorii care i-au completat *post-mortem* biografia, având informații insuficiente și fragmentare, au confundat acea Bistriță cu cea transilvăneană.

Dacă admitem ipoteza, atunci și teoria potrivit căreia Gavriil a fost destituit de la conducerea mitropoliei de Kiev în august 1803 pe motiv că era un străin pentru Biserica rusă (Mateevici 1993, 404; Popovschi 1931, 118; Gheorghiu 1899, 17; Berechet <s.a.>, 3-4, 11-12; Arbure 1898, 740) poate fi adevărată doar parțial: **el putea să fie un străin în raport cu rușii din Imperiul țarist, fără să fie în mod automat român.** În secolul al XVIII-lea, din cauza războaielor și a împărțirilor succesive ale Poloniei, titlul de mitropolit al Kievului a fost o lungă perioadă doar onorific: mitropolia Kievului a fost restabilită abia în 1797 din regiunile luate de Rusia de la Polonia în urma împărțirii din 1795 (10 județe din cele 12 anexate atunci au alcătuit mitropolia Kievului reconfigurată teritorial) (Mateevici 1993, 403; Popovschi 1931, 117). Prin urmare, dacă era un malorus provenit din regiunea Galiției, în anul 1803, Gavriil ar fi fost „cetățean” rus de mai puțin de un deceniu. Dacă lucrurile stau într-adevăr așa, atunci patronimul lui Gavriil ar trebui să fie doar *Bodoni*, așa cum l-au scris contemporanii. Rămâne ca cercetările să verifice această presupunere.

***

Concluzia propusă este posibilitatea ca Gavriil să fie de origine malorusă, din Galiția învecinată cu Transilvania și cu Bucovina, iar numele de familie ar trebui să fie doar *Bodoni*, așa cum l-au menționat contemporanii.

Bibliografie

- Albu 1944:** N. Albu, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800 (Blaj 1944).
- Arbure 1898:** Z.C. Arbure, Basarabia în sec. XIX (București 1898).
- Bălan 1933:** T. Bălan, Documente bucovinene (Cernăuți 1933), I-IX.
- Berechet <s.a.>:** Șt. Berechet, Informații noi despre activitatea arhiepiscopului Ambrozie Serebrenicov, ca exarh, și Gavriil Bănulescu-Bodoni, ca vicar, ajutor al lui, în Principatele române, după călătoria mitropolitului Ioná (Gruzinul) din 1791, s.l., s. a. <broșură cu cota IIIB-28.716 la BCU Iași>.
- Bezviconi 1943:** Gh. Bezviconi, Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, I (București 1943).
- Buzilă 1996:** B. Buzilă, Din istoria vieții bisericești din Basarabia (Chișinău 1996).
- Caproșu 1999-2007:** I. Caproșu, Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne, I-X (Iași 1999-2007).
- Casso 2003:** L. Casso, Rusia și bazinul dunărean (București 2003).
- Călători 2004:** P. Cernovodeanu, Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, S.N., I (1801-1821) (București 2004).
- Chiaburu 2013:** E. Chiaburu, Originea și numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. In: (Ed. O. Moșin, I. Gumenii) Biserica ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813- 2013) (Chișinău 2013), 28-40.
- Chiaburu 2013a:** E. Chiaburu, Despre originea și numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Acta Baco- viensi, VIII, 2013, 59-82.
- David 1975:** I. David, Cuviosul Paisie cel Mare (Velicovschi), un desăvârșit monah roman: noi cercetări și ipoteze. Biserica Ortodoxă Română 1-2, 1975.
- Dvoicenco 1939:** E. Dvoicenco, Viața și opera lui C. Stamati. Contribuțiuni după izvoare inedite (București [ante 1939]).
- Eșanu 2003:** A. Eșanu (coord.), Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale (Chișinău 2003).
- Ețco 2013:** D. Ețco, Mitropolitul Basarabiei – Gavriil Bănulescu-Bodoni. In: Literatura și Arta, Chișinău, 29 august 2013, disponibil la: <http://www.literaturasiarta.md/pressview.php?l=ro &idc=3&id=4419&zidc=1>
- Frățiman 1923:** Șt. Frățiman, Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila) (Chișinău 1923).
- Ghenadie 1888:** Ghenadie (episcopul Rîmnicului), Exarhul Gavriil: 1746-1828. Revista nouă 10, 1888, 394-397.
- Gheorghiu 1899:** G. Gheorghiu, Gavriil Bănulescu (Bodoni), mitropolit al Moldovei, Exarh al Valahiei și Basarabiei (1746-1821) (București 1899).
- Ică 1996:** I. Ică, Posteritatea românească a paisianismului și sensul unei ediții. In: Cuviosul Paisie de la Neamț. Autobiografia unui „Stareț” (Sibiu 1996).
- Lahovari 1900:** G.I. Lahovari, Marele Dicționar Geografic al României, III (București 1900).
- Martinovici, Istrate 1921:** C. Martinovici, N. Istrate, Dicționarul Transilvaniei și celorlalte ținuturi (Cluj 1921).
- Mateevici 1993:** A. Mateevici, Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni). In: (Eds. I. Nuță, Ef. Levit, S. Pînzaru) Opere, I (Chișinău 1993), 395, 398, 402, 404.
- Mihail, Mihail 1993:** P. Mihail, Z. Mihail, Acte în limba română tipărite în Basarabia, I (București 1993).
- Nistor 1915:** I. Nistor, Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic (București 1915).
- Nistor 1921:** I. Nistor, Istoria fondului bisericesc din Bucovina (Cernăuți 1921)
- Panaiteescu 1929:** P.P. Panaiteescu, Fundațiunile domnilor români în Galiția. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (București 1929).
- Păcurariu 1993:** M. Păcurariu, Basarabia: aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc (Iași 1993).
- Popovschi 1931:** N. Popovschi, Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși, (Chișinău 1931).
- Predescu 1940:** L. Predescu, Enciclopedia României (București 1940).
- Scriban 1871:** F. Scriban, Istoria bisericească a Românilor (Iași 1871).
- Sion 1893:** C. Sion, Arhondologia Moldovei (Iași 1893).
- Stadnițchi 2004:** A. Stadnițchi, Gavriil Bănulescu-Bodoni: exarh al Moldovei și Valahiei (1808-1812), mitropolit al Chișinăului (1813-1821), traducere de A. Matei (Chișinău 2004).
- Stefanelli 1915:** T.V. Stefanelli, Originea Cîmpulungeană a lui Gavriil mitropolitul Kievului. Analele Academiei Române, Seria II, Tom. XXIII, Mem. Secț. Ist., 1901.
- Șotropa, Drăganu 1913:** V. Șotropa, N. Drăganu, Istoria școalelor năsăudene (Năsăud 1913).
- Vicovan 2002:** I. Vicovan, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, II (Iași 2002).

New interpretations of the origin and the name of Gavriil Bănulescu (Bodoni)

Abstract

The investigation is made in a historical, geographical and religious context, it detects differences and corrects errors that appeared over time. After two centuries since the founding of the Diocese of Chișinău there is no clear evidence that its founder, Gavriil Bănulescu (Bodoni), was a Romanian. The conclusion we proposed is the possibility that Gavriil might be of Little Russian origin, from Galicia situated on the border with Transylvania and Bukovina. In Galicia there are two rivers called „Bystrytsya”, which merge into one behind the Ukrainian city of Ivano-Frankivsk and flow into the Dniester, so that the confusion with the Bistrița River in Transylvania is possible. Another argument is the fact that the Callimachi family, with which Gavriil claimed to be related, originates from Dovgopillya on the Cheremosh River. Those who wished to complete Gavriil’s post-mortem biography have confused the Bistrița in Transylvania with the Bystrytsya in Galicia. The family name should be just Bodoni, as his contemporaries mentioned it. In assessing the life and work of Gavriil is no longer necessary to accumulate historiographical ballast, and the activities for nationalist „recovery” is harmful.

Новые толкования о происхождении и имени Гавриила Бэнулеску (Бодони)

Резюме

Данное исследование проводилось в историческом, географическом и религиозном контексте; оно обнаруживает различия и исправляет ошибки, существовавшие в течение долгого времени. Спустя два века после образования Кишиневской епархии не существует достоверных доказательств того, что ее основатель, Гавриил Бэнулеску (Бодони), был румыном. Автор делает заключение, что Гавриил, возможно, был малороссийского происхождения, из Галиции, граничащей с Трансильванией и Буковиной. В Галиции есть две реки под названием Быстрица, которые сливаются в одну за украинским городом Ивано-Франковском и впадают в Днестр, так что возможна путаница с рекой Бистрицей в Трансильвании. Другим аргументом является тот факт, что семейство Каллимаки, о родстве с которым утверждал Гавриил, происходило из Долгополя на реке Черемош. Те, кто хотел завершить его биографию *post-mortem*, перепутали зону Быстрицы в Галиции с трансильванской Бистрицей. Фамилия должна быть просто *Бодони*, как называли его современники. При оценке жизни и деятельности Гавриила больше нет необходимости в накопившемся историографическом балласте, а подтасовка информации по националистическим соображениям вредна.

07.02.2014

Dr. Elena Chiaburu, Biblioteca Facultății de Economie și Administrarea Afacerilor, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Bdul Carol I, nr. 22, RO- 700506 Iași, România, e-mail: elena.chiaburu@gmail.com

